

magába: vajon az értékes adatfeltáró és hatáskutató munka mellett nem sikkad-e el az esztétikai értékek iránti fogékonyság? Vajon nem kellene-e a jobbára művelődés-történeti adalékok feltárása mellett a következő hasonló jellegű köteteket esztétikai-értékelő elemzésekkel is gazdagítani? Mert az értékes kezdeményezés folytatását igényel: a kötet eredményei igazolják, hogy időnként érdemes a korszak kutatóit összefogva, tematikus számat összeállítani.

Herepei János munkássága: múltunk szellemi mozgalmaira, társadalmi és művelődési helyzetére vonatkozó adatok gazdag tárháza. A most ismertetett tanulmánygyűjtemény is bizonyítja, hogy a szegedi irodalomtörténeti tanszék e gazdag örökségnek méltó letéteményese.

Bitskey István

Deák Farkas: Fogságom története. Az előszót írta és a jegyzeteket összeállította Kovács József. Bukarest 1972. Kriterion K. 205 l. (Téka-sorozat.)

A bukaresti Kriterion Könyvkiadó ismét érdekes, múltat idéző könyvet tett a történelem jobb megismerésére vágyó olvasók asztalára, amikor az eredeti 1869-es pesti kiadás utánnyomásával újra megjelentette Deák Farkas emlékiratát. A kor, melynek az író szenvedő — börtönbüntetést szenvedő — alanya volt, és melybe e könyv elvezet, a Habsburg-birodalom forradalom utáni, új forradalomtól rettegő, megtorló és preventív intézkedéseinek nyomasztó világa. — Deák Farkas nem volt „történelmi személyiség” abban az értelemben, hogy nevét mindenkinek ismernie kellene; olyan jelentős író sem vált belőle, hogy ezáltal tarthatna számat általánosanabb hírnévre az utókor előtt. Ki volt hát mégis? E kérdésre adandó válaszként idézzük Kovács József igen jól tájékozottató Előszavának néhány életrajzi vonatkozását: „Hírlapíró, író, történész, színműfordító és színműri, drámabíráló, rőpiratíró és fordító, szabadságharcos, a népek barátságát sürgető közéleti személyiség 1832. április 4-én született Marosvásárhelyen a forradalom elfojtása után . . . a Makk-féle összeesküvésben való részvétel gyanújával 1852-ben letartóztatják.” A *Fogságom története* a rabság öt esztendejének embert próbáló gyötrelmeit, fizikai, de még inkább lelki kínjait és erőfeszítéseit idézi fel, hirdeti az emberségbe, a tudásba vetett hit megőrzésének a fogoly számára a megmaradással egyet jelentő feltételét s az idegen, ellenséges világban a rokonlelkek, barátok feltalálásának, a külvilággal való kapcsolat megteremtésének lélekmentő—életmentő szerepét. Nem csupán

és nem is elsősorban elvi—elméleti szinten teszi ezt, inkább a sorok közül kiolvashatóan. A szabadulás után tizenkét esztendővel kiadott emlékirat távolságot is teremtő leíró—elbeszélő fejezetei mögül mindenkor átsugárzik a szenvedéseket enyhítő humánus döntő szerepe a lélek épségének megőrzésében, közvetítse ezt a humánusot akár az olvasás, a tanulás — mint Goethe és Schiller művei vagy az ekkor megismert szocialista-kommunista eszmék —, az együtt raboskodók közösséggé formálódása vagy egyes embereséges felügyelők, parancsnokok gesztusai. És mindezeket túl az a felismerés, hogy az üldözöttek nincsenek egyedül, mert a Habsburg-elyomás ellen széles társadalmi rétegek éreznek velük együtt, és a börtön falain kívül is sokan segítik a fogságban sínylődőket. Deák Farkas e művének történelmi atmoszféras-teremtő szerepe ez utóbbi mozzanat következetes kiemelése révén válik különösen jelentőssé.

Jól rendszerezett, nagyfokú tudatossággal szerkesztett írás a *Fogságom története*. Tizen-négy fejezet öleli fel az öt esztendő négy állomásának — Marosvásárhely, Szeben, Gyulafehérvár és Josefstadt börtöneinek — helyzetismertető-elemző rajzát. Az epikumon, a pontos, szemléletes környezetfestésen és életmód-bemutatáson túl néhány, a kortól és helyzettől is determinált, éles kontúrokkal felvázolt jellemképet is kapunk, de kiemelésre mégis a szerző reflexióiból választanánk ki egyet. Az a férfi, aki ifjú korában „csak” ismerte a Habsburg-ellenes európai méretű szervezkedés tervét, aktív szerepet nem kapott benne és mégis, sokévi börtönre ítélték, visszatekintő írásában a haladás ügyének elkötelezett politikusi elhivatottság nagyszerűsége mellett szárnyaló szavakkal lelkesít. „Csodálatos pálya az a politikai — írja a X. fejezetben —. Aki úgy van alkotva, hogy a közéletben és bármilyen kicsinyben a politikai szereplésben találja fel működési terét — s a közjót és annak előmozdítását tűzi ki célul —, ha egyszer megízlelé a lélek bensejéből származó igaz hitet, s a tudomány és tapasztaláson alapuló meggyőződést követő siker gyönyörét: többé sose tud e pályától menekülni! Jöhet a legnagyobb vész, vihar, szenvedés, kétely, csüggedés, óriási akadályok, hörtön, verpad, kétségbeesés, bitófa, száműzetés, örültség fenyegethet, az igazhívó politikus sohase fog eltántorodni, sohase fogja magát megtagadni!” — Igaz hit, tudomány és tapasztalás — korszerű eszmék, jelenünkhöz is szólnak. Mint ahogyan mainak érezzük e tárgyilagos hangvételű börtönnapló minden sorából kifetesző biztos ítéletet emberségről és embertelenségről.

Tamás Anna